Халін О.В.,
слідчий в особливо важливих справах
відділу з розслідування кримінальних
справ про злочини проти особи
Головного слідчого управління
Генеральної прокуратури України,
радник юстиції

Правова регламентація конфіскації коштів і майна, одержаних злочинним шляхом

За даними аналітиків Міжнародного валютного фонду, відмивання грошей щорічно складає 2-5% світового валового продукту або 1,5 трлн. дол., США. В Україні ця сума становить приблизно 5 млрд. грн. щорічно. Викладене свідчить, що проблема протидії легалізації злочинних доходів є актуальною. Наукові дослідження, які проводилися в цій галузі, розкрили суттєві особливості складу злочину, характерні ознаки способів вчинення та приховання злочинів (А. Беніцький, Г. Віттkемпер, Л. Галенська, О. Дудоров, А. Музика, В. Іващенко та інші), але деякі правові аспекти протидії цим злочинам потребують подальшого дослідження та вдосконалення чинного законодавства.

Становлення ринкової економіки й інтеграції України до світового співтовариства пов’язане з проблемами боротьби із організованою злочинністю, що має транснаціональний характер та охоплює території двох і більше держав. Серед злочинів, скоєних транснаціональними злочинними організаціями велику шкоду для України являють злочини у сфері господарської діяльності, в тому числі пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів одержаних злочинним шляхом. Вчинення вказаних злочинів негатив впливає на розвиток економіки України.

Усвідомлення даної проблеми змусило державні органи вжити низку заходів для створення ефективного правового поля для боротьби з цим явищем. Насамперед це вдосконалення законодавства про протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також розробки заходів щодо детінізації національної економіки та створення інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Ст. 209 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, передбачає конфіскацію таких доходів. Проте кримінально-процесуальний кодекс України зобов'язує слідчого під час розслідування кримінальної справи вжити заходи для забезпечення заявленого у кримінальній справі цивільного позову (ст. 125 КПК України), але відсутні норми в КПК щодо забезпечення слідчим в ході розслідування конфіскації коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом.

Як свідчить слідча практика, в більшості випадків (85% кримінальних справ даної категорії) обвинувачені оскаржили у суд дії слідчого щодо накладання арешту на легалізовані (відмиті) кошти майно. В більшості випадків, такі доходи не належать обвинуваченим, як це вимагає норма статті 126 КПК України, а тому суд скасовує постанову слідчого про арешт майна чи коштів, що були одержані злочинним шляхом.

Так, відповідно до статті 59 Закону України „Про банки та банківську діяльність", арешт на майно або кошти банку, що знаходяться на його рахунках, арешт на кошти та інші цінності юридичних або фізичних осіб, що знаходяться в банку, а також звільнення такого майна з-під арешту здійснюються виключно за рішенням суду. Зупинення видаткових операцій за рахунками юридичних або фізичних осіб здійснюється відповідно до законів України на підставі рішення суду.

Слідчий по аналогії з порядком проведення виїмки інформації, що містить банківську таємницю, повинен звертатися до місцевого суду з відповідними поданнями, погодженими з прокурором, про накладання арешту на такі кошти і майно. При цьому слідчий в поданні до суду в своєму рішенні вказує, на яке саме майно та кошти і на які саме конкретні рахунки необхідно накласти арешт. Слідчий, отримавши постанову суду про накладення арешту (зупинення видаткових операцій, заборону списання коштів з рахунку), повинен пред'явити їх до виконання співробітнику відповідного банку, в якому відкриті рахунки, а банк зобов'язаний в той же час виконати дану постанову.

Проте, банки, здебільшого комерційні, відмовляються приймати до виконання такі постанови судів, посилаючись на положення Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті (затверджено Постановою Правління Національного банку України

22 січня 2004 року). У пункті 1.17 дано Інструкції, вказано що виконання банком обмеження права клієнта щодо розпорядження коштами, які зберігаються на його рахунках, здійснюється на підставі постанови державного виконавця про зупинення операцій.

Відповідно до Інструкції банки мають право накладати арешт на кошти, які знаходяться на рахунках його клієнтів тільки на підставі постанови державного виконавця. Слідчий, отримавши постанову суду про накладання арешту на кошти, повинен звертатися до державної виконавчої служби, яка на підставі наданих матеріалів та постанови суду, порушує виконавче провадження. Державний виконавець приймає його до свого провадження та виносить постанову про зупинення видаткових операцій за рахунками клієнта або заборону виконання операцій за такими рахунками. Дану постанову державний виконавець пред‘являє до виконання співробітникам відповідного банку, в якому знаходяться рахунки та тільки на підставі неї здійснюється накладання арешту. При цьому, враховуючи, що відповідно до кримінально-процесуального кодексу України накладання арешту це слідча дія, яку повинен проводити виключно слідчий, а не державний виконавець, виникає знову питання законності такої процедури.

Водночас члени злочинних угруповань, а саме на долю злочинних угруповань припадає найбільша частка в загальній сумі легалізованих доходів, вживають заходів для протидії накладання арешту на кримінальні кошти. З цією метою злочинці застосовують зв’язки із співробітниками банків, які попереджають їх про намагання блокування рахунків, даючи змогу перерахувати кошти на інші рахунки, вступають у змову із працівниками банку, надаючи їм бланки платіжних доручень, які заповнюються працівниками банку в разі виникнення потреби та на підставі яких списуються кошти із рахунків, або вживають інших заходів щодо протидії слідчому. 1 такі ситуації непоодинокі. Вони мають масовий характер і до них слідчий повинен буди готовий для досягнення необхідного результату та забезпечення можливої конфіскації коштів та іншого майна, одержаного злочинним шляхом.

Ситуація суттєво ускладнюється, коли легалізовані кошти знаходяться на рахунках в банках, що знаходяться на території інших держав. Адже порядок відносин правоохоронних органів різних країн визначається Конвенціями, міжнародними договорами та угодами, ратифікованими відповідними країнами. Відповід-

но до більшості Конвенцій та міжнародних угод, ратифікованих Україною, наприклад, Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року, в разі виникнення під час розслідування кримінальної справи необхідності проведення слідчих дій на території іншої країни відповідна сторона направляє інший запит (клопотання) про надання правової допомоги, де вказується, які саме, де, коли і відносно кого необхідно виконати слідчі дії та інші дані, визначені цими Конвенціями. Це ж стосується і порядку накладання арешту на майно, що знаходиться за кордоном.

Слідчий повинен зібрати всі докази протиправності одержання цих коштів і майна, повністю розслідувати ці злочини, встановити винних осіб у предикатному злочині та самій легалізації злочинних коштів, здобути докази їх вини, провести допити необхідних осіб, забезпечити право на захист, призначити та провести необхідні перевірки та експертизи, вчинити інші дії для всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи. Він зобов'язаний виявити всі обставини, які, як викривають, так і виправдують обвинуваченого, а також обставини, що пом’якшують і обтяжують його відповідальність як вимагає того стаття 22 КПК України.

Таким чином, лише встановлення кримінальної відповідальності за легалізацію злочинних доходів не вирішує проблеми боротьби з цим видом злочину. Необхідно дослідити світовий досвід боротьби з цим явищем, вжити комплексних заходів шляхом прийняття нового кримінально-процесуального законодавства та внесення відповідних корективів в закони, що регламентують банківську та фінансову діяльність, визначити чіткі та прозорі методи співпраці з правоохоронними органами інших країн.

Література

1. Грязные деньги и закон: правовые основы борьбы с легализацией преступных доходов / Под ред. Е.А. Абрамова. – М.: 1994. – 296 с.

2. Указ Президента України "Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи" від 20 січня 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 4. – Ст. 143.